

MOLNÁR ISTVÁN

ISMERETLEN IRODALMI LAP 1919-BŐL

A Magyar Tanácsköztársaságnak és az első népi államhatalmat előkészítő öszirózsás polgári forradalomnak gazdag és sokszínű irodalmi—művészeti életét nem helyes csupán a megjelent művekkel felmérni. Az irodalomtörténet serpenyőjébe kell helyeznünk a kéziratban maradt, kiadatlan terveket, torzókat is, hogy hiteles képet nyerjünk az első magyarországi kulturális forradalom lenyűgöző távlatairól, proletárhumanizmusáról.

Az 1919-ben kiadott művek és a megfogalmazott tervek együttesen mutatják a proletárdiktatúra szellemi életének, a haladó értelmiség forradalmi alkotókedvének magvetését; a művészi alkotótevékenységnek a társadalmi fejlődés eszméitől fogant megtermékenyülését.

Most, hogy a 40 éves jubileum alkalmából a hiteles dokumentumok javarészből összegyűlnek, most bontakozik ki előttünk teljes nagyságában a magyar nép szocialista forradalmának történelemformáló eszmei gazdagsága, a munkásosztály hatalmának, a proletárdemokráciának dicsősége.

A közelmúltban feltárt irodalmi dokumentumok közül kiemelkedik jelentőségével az *Emberiség* című, 1919-es művészeti és társadalmi hetilap. A lap egyetlen, korigált nyomdai levonatát Hevesy Iván, a neves filmesztéta és művészettörténész, az egykori társszerkesztő őrizte meg. Az ő szíves hozzájárulásával ismertetem ezt az igen jelentős művelődéstörténeti dokumentumot.

Az *Emberiség* irodalomtörténeti értékét meghatározza az a körülmény, hogy úgy szólván az egyetlen, fontosabb szépirodalmi lapvállalkozás a proletárdiktatúra idejéből. Az ismeretlenség miatt azonban még senki nem dolgozta fel anyagait.

A lap felelős szerkesztője Barta Lajos, a neves író és újságíró, az irodalmi direktórium egyik vezető tagja. Munkatársai a Tanácsköztársaság kulturális életének kiemelkedő egyéniségei. A lap irodalmi részéért a szerkesztő, a képzőművészeti részéért Hevesy Iván, a színházi részéért Alkalay Ödön, a zenei részéért Hammerschlag János, a külföldi szemlékéért Kunecz Aladár, a világpolitika részéért Boross László „viseli a felelősséget”. A borítólap tervét Bortnyik Sándor készítette.

A lap tehát a munkás-paraszt állam irodalom- és művészetpolitikájának legfrissebb hajtásait konzerválta. Ez azért nagyfontosságú, mert hiszen az írói törekvések, irodalmi művek minden kor közvéleményének legérzékenyebb mérőműszerei.

Az írások címe, szerzőinek neve már önmagában is mutatja a proletár irodalom és művészet törekvéseit, az új kultúra virágainak szárbaszökkenését. Ezek, sorrendben:

- Haraszty Zoltán: *Platten* (megemlékezés)
- Barta Lajos: *Irodalmi megújulás*
- Marcel Martinet: *Rabszolganép!* (Vers, Sas László fordítása)
- Boross László: *Új világháború vagy világforradalom?*
- Storfer A. József: *Német forradalmi irodalom*
- Nagy Andor: *A hold alatt* (elbeszélés)
- Hevesy Iván: *Az új kritika útja*
- Kodály Zoltán—Berzsenyi D.: *Magányosság* (dal)
- Z. I.: *Még csak két regényt* (glossza)
- B. L.: *Az író* (tárca)
- Szucsich Mária: *A szétrombolt föld* (vers)
- Kunecz Aladár: *Feljegyzések*
- Boranyai István: *A diktatúra tisztulása*
- Hevesy Iván: *Új Internationale* (Komját Aladár versei)
- Barta Lajos: *Polgárháború* (regényrészlet)
- Alkalay Ödön: *Színház és társadalom*
- H. Z.: *Napos őszi délután volt* (Emlékek Leninről)
- H. I.: *Greco*

A 24 oldalas, 20×30 cm-es formátumú hetilapon, amely a Pallas nyomdában készült, nem szerepel a megjelenés ideje. Csupán a cikkek hivatkozásából következtethetünk a megírás idejére. Egyrészt a Greco-ról szóló műkritika a szocializált műkincsek műcsarnoki kiállítása alkal- mából íródott, amelynek megnyitása a *Vörös Újság* szerint 1919. jún. 18-án volt. Másrészt azonban Boronyai cikkében utal a monitor lázadásra, ez pedig jún. 24-én történt. Hevesy Iván maga úgy emlékezik vissza, hogy a lap júliusra készült el, de a gazdasági blokádk okozta papírhány következtében már nem jelenhetett meg. A betördelt első példányt azonban sikerült megmentenie és megőriznie!

A lap — és közvetve a Tanácsköztársaság kulturális életének — irodalmi és művészeti céljairól így ír az egész oldalas szerkesztőségi cikk: „Ennek a lapnak ezt a címet adtuk: *Emberiség*. Azt akartuk ezzel mondani, hogy fajok, népek, országok fölött az emberiség kultúráját akarjuk szolgálni. Az új kultúra teremtésében akarunk részt venni, a világot, a dolgokat, az embereket mindig az *emberiség egyetemes érdekeinek szempontjából akarjuk nézni*. Ez nagy biztonságot ad nekünk a dolgok és a jelenségek megítélésében. Bizonyos, hogy sohasem fogunk ártani és kevesebbet fogunk tévedni. Magyarország most körül van zárva, nemcsak fizikai, de szellemi kiéheztetésre is van ítélve. Iparkodni fogunk, hogy ezen a *szellemi blokádon ahol lehet részt üssünk*... Kritikával akarjuk nézni az életet, elsősorban a művészetet. *Szakítani fogunk avval a régi renddel*, mely Magyarországon írásról, képről, szoborról, zenéről, színésről, rendezésről, színházról *nem merre vagy nem akarta megmondani az igazságot*. ... ebbe a lapba a művészet sokféle hangján lehet írni, itt a *legellentétesebb jellegűségeket kifejezhetik az írók a maguk felelősségére*. Ez hozzájárul az eszmék tisztulásához...” (Eredeti kiemelések)

Már e programból is, de méginkább a lap marxista és radikális polgári művészeinek, tudósainak írásaiból új, szocialista kultúra széles és lelkesítő távlatai nyílnak meg előttünk. Mindez annak ellenére, hogy a proletárdiktatúra még csak néhány hetes tapasztalattal rendelkezik és az országban sok a baj. Az ország határterületein az entente csapatok pusztulással fenyegetik a fiatal munkás-paraszt államot. Az enniváló fogytán, kapkodás is van és zűrzavar... Az értelmiség mégsem csügged, sőt legjobbjai, a lélek mérnökei a jövő terveit szövögetik és a művészet fegyverével harcolnak a nép oldalán az Entente imperializmusa ellen. A forradalmi lendületnek és írói felelősségnek, az újért való küzdelemnek és hagyománytisztletnek ez az összeforrottsága máig is példamutató. Ezek az írások egyúttal bizonyítják azt is, hogy a magyar értelmiség milyen lehetőségeket kapott és legjobbjai mit reméltek a Tanács-Magyarország kulturális forradalmától.

A lap anyagának nagyobbik része a szépirodalommal kapcsolatos. És mert a lap forrongó történelmi átalakulásban született, ez a körülmény fokozta az első számokban különben is szokásos elvi cikkek szerepének hangsúlyát. A szerkesztőknek nemcsak művekben, hanem az idő sürgetése, az „eszmék tisztázása” miatt irányelvekben is ki kellett fejezni a maguk művészetszemléletét. Ezért foglalkozik több írás a proletariátus vezetése alatt kibontakozó új, szocialista társadalom művészi életének, a proletár irodalomnak feladataival. Barta Lajosnak *Irodalmi megújulás* című vezércikke szinte összegezése és harci programja annak az új irodalomnak, amelyet radikális írók a századforduló óta folytattak a Habsburg monarchia és a feudális arisztokrácia ellen a nép irodalmi és politikai jogaiért. Barta gyűjtő szenvedéllyel ostromozza a polgári irodalom individualista elszigeteltségét, mert „nem lehet emberi dologhoz hozzányúlni az összes emberi dolgok megértése nélkül. Nem lehet a részt megérteni az egésznek megértése nélkül. Nem lehet a dologról írni, ha az összes dolgokat nem tudjuk közös gyökerű szempontok közé foglalni. Csak a világnézet, csak az összes jelenségeket mindig egy központi és mindig azonos megértésből szemlélő értelem lehet az alapja annak a bátorságnak, mellyel az író merhet az élet dolgaihoz hozzányúlni”. Majd a kapitalista rend nyomorító hatásáról és az új erkölcsről, annak világnézeti megalapoztságáról ír. „Az az irodalom, mely felismerte az emberi lét alaptörvényeit, a világ egységes szemléletéből indul ki! Márpedig egységes világszemléleti kiindulási pont csak az egész emberiség boldogsága lehet. Az egész emberiség boldogságából való kiindulás: *a szocializmus!* Ez az irodalom tehát csak szociális irodalom lehet. A szociális irodalom több mint mulattatás, több mint hangulat, több mint a művészet üzése a művészkedés kedvéért. Az ilyen irodalom mélyeséges beleavatkozás az életbe, mert az ilyen irodalom az összesség boldogságából kiinduló világszétbontás és világteremtés. Az ilyen irodalom cselekedet. Az új irodalom mindig cselekedet, mindig agitáció és mindig politika is lesz.” Már ez a szemelvény is mutatja, hogy a proletárdiktatúra irodalmi vezetőitől és legjobb íróitól mennyire távol állt az irodalmat napi agitációra szűkítő és szűkítő sémaszerűség és a „szűk proletár érdekek szolgálata”.

De a szerkesztőség nemcsak az írói alkotó-szemlélet forradalmi megújódásáért hanc, hanem egyszersmind hadat üzen az impresszionista, szubjektív és tudománytalan kritikai szemléletnek is. A kritika bonckése alá veszik az irodalom és kultúra ügyszólván minden fontosabb területét, hogy féltő gondnal megmentsék az új kultúra hagyományait a konzervatív és reakciós salaktól. Szakítva azzal a régi gyakorlattal, amely a műalkotásokról „nem

merte vagy nem akarta megmondani az igazságot”, újraélesztik az objektív kritikai vizsgálódásnak, a műbírálat tudományának bajzajózsefi hagyományait.

Bár több cikk érint kritikai részfeladatokat, a műelemzés jövő munkáját Hevesy Iván programszerűen is összefoglalja *Az új kritika útja* címen. Ez a rövid tanulmány nagy műveltség és meggyőző érvelés logikájával bizonyítja a polgári műkritikák erőnyeit és fogyatékosságait. Hevesen támadja az impresszionista kritikai irányt és vázolja az objektív kritika feladatait. „A kritika ideálja tudománnyá válni. A kritika, mint mondtuk, elválaszthatatlan a művészetelmélettől és a művészettörténettől. Egyes műalkotások felmérése: kritika, az összes műalkotások problémája: művészetelmélet, az evolúció problémája, a formák egymásból eredése és egymásra gyakorolt hatása: művészettörténet.” Fejtegetéseinek befejező része a naturalizmus és a mechanikus materialista művészet szemlélet kimondatlan kritikája: „Nem szabad örökkön csak az életet keresni és okolni a művészetért, hanem fordítva is: társadalmi, tehát lélettünetemények okát a művészetben lehet keresni. Tehát a művészet nem az életet reprodukáló jelenség, hanem maga is ható része, megnyilvánulása az életnek, nem életmásolás, hanem életkiélés, nem passzív tükör, hanem az élettel egyenrangú eleven és aktív erő.”

A szépirodalmi anyagból kiemelkedik Barta Lajos: *Polgárháború* c. folytatásos regényének első részlete. A Duna-kanyarban töltött gyermek-évek, a pécsi szerkesztői élet élményei, amelyek már ezt megelőzően is számos novellában megmutatkoztak, itt nagyobb lélegzetű műben érnek be. A polgárosodással, illetve a polgárság hanyatlásával foglalkozó mű sorából Pécs levegője áramlik, ahol az egyik templom „hatalmas bizánci kupolát hordott sokszögletű, majdnem döbbentően, de művészi összefogott, terebélyes testén” és ahol „az egyetem a milliméter milliomod részével szintén tovaöröklődött századokon át az agyvelőkben”. A lap tehát nemcsak értékes adalék Barta Lajos még feldolgozandó szépirodalmi munkásságához, hanem a neves író irodalomszervező, irodalomirányító tevékenységének is fontos okmánya.

A hetilap egyedülálló zenetörténeti dokumentációs anyaga Kodály Zoltán: *Megkészt melódiák* című dalciklusának egyik szerzeménye, Berzsenyi Dániel: *Magányosság* c. versének megzenésített változata. A két teljes oldalt betöltő mű — tudomásom szerint — ekkor jelenik meg először nyomtatásban. Emeli a kiváló alkotás történeti értékét, hogy az Kodály eredeti kéziratának és aláírásának facsimile nyomásával készült! A publikáció elismerését és támogatását jelenti annak a zeneszerzői és zenepedagógiai munkásságnak, amelyet Kodály már addig folytatott és aki ekkor Bartók Bélával és Dohnányi Ernővel együtt a zenei direktórium tagja. (E mű Eöszé László Kodály életrajza szerint csak 1923-ban jelent meg nyomtatásban hat másik dallal együtt.)

A német forradalmi irodalom legújabb termékeiről: Wedekind, Heinrich Mann, Leonhard Frank, Karl Kraus műveiről Storf A. József számol be.

Komját Aladár: *Új Internacionale* c. kötetének verseit és Greco festészetének forradalmiságát Hevesy Iván ismerteti. Alkalay Ödön: *Színház és társadalom* c. értekezése az új színház és új közönség művelődéspolitikai feladataival és a színházi kritika céljaival foglalkozik. „Az értékes művészet és az értékes dráma mellett van egy tisztán mulattató is, melyet nem lehet és nem kell elnyomni. . . Csak nem szabad megengedni, hogy a mulattató színpad elfoglalja a művészeti színpad számára szükséges helyet, a legelső, a legjobb, a legmesszebb ható, a legtávolabbról látható helyet.” A színikritikáról pedig a többi között így ír: „Mind a közönséggel, mind a művésszel szemben a kritika semmiesetre sem elégedjék meg ítéleteinek pusztá kijelentéseivel. Nem akarunk csak szép kritikát még akkor sem, ha olyan szép, mint az Alfred Kerr-é. A kritika legyen tanító, oktató, értékelő a közönség számára, útját megmutató, fáklyával bevilágító a művész számára.”

Fiatalos, forradalmi hevület és műveltségéből eredő bölcsesség mutatkozik a lap tárcáiban is. Az *író* című és a jelzet szerint Barta Lajos által írott cikk Marx, R. Luxemburg és Lunacsarszkij írókra vonatkozó nézeteit idézve fellép az egyes írókat ért túlkapások ellen, mert az igazán írók a proletariátusért és a népért irnak!

Elvi szilárdság, de józan megértés jellemzi azt a glosszát is, amely vitába száll a félrehúzó Gárdonyi Gézával, aki már csak két regényt akar megírni. Közönség és irodalom ugyan többet vár még tőle, de még így is tiszteletreméltó az a „nyugalmas, rendes ember, aki simán akarja megcsinálni a nagy betakarítást . . .”

Kuncz Aladár: *Feljegyzések* c. jegyzetrotatának filológiai érdekessége, hogy első nyomtatásban megjelent csiráját itt találjuk a *Fekete Kolostor* c. híres művének. *Felocsudás egy őtéves rémálmából* a címe a francia internálótáborból való megszabadulása leírásának. További jegyzete a pesti kisember választójáról és Molnár Ferenc: *Lililom* c. darabjának előadásáról szól, különös tekintettel Csontos Gyula és Varsányi Irén feledhetetlen alakításaira és az új közönségre.

A lap, mely művészeti és társadalmi hetilapnak nevezi magát, természetesen foglalkozott a belpolitika és a világpolitika időszerű kérdéseivel is. Ezek a sorok is marx-lenini

tudást, megfontolt, józan politikai valóságglátást tükröznek. Boross László, a *Vörös Újság* egyik szerkesztője *Új világháború vagy világorradalom?* című fejtegetéseiben a burzsoázia nemzetietlen politikáját és imperialista lényegét fejtegeti. A hatalomért való harc a wilsoni békekötés után is folyik tovább, amely szükségszerűen új világháborúra vezet, hacsak a proletariátus világorradalma azt meg nem akadályozza. (A világorradalom utópiája ekkor még igen élénken élt a forradalmárok körében.)

Haraszthy Zoltán kis írását Leninre és Plattenre, a svájci kommunisták vezetőjére emlékezik szeretettel és tisztelettel.

Belpolitikával Boronyai István foglalkozik *A diktatúra tisztulása* c. írásában. Jogos büszkeséggel tekint a magyar proletárdiktatúrára, mely „a példa és a meglevőség erejével, az eseményekre való hatásával befolyást gyakorol a világorradalom kialakulására”. Ismerteti a forradalmak történelmi szükségszerűségének marxista törvényét, a proletariátus és burzsoázia osztályellentéteit és harcát. Befejezésül a tanácskormány realpolitikai céljairól és a magyar Vörös Hadsereg döntő fontosságáról érvel és bizonyít.

Ezek a főbb személyények jellemzik az eddig ismeretlen irodalmi és művészeti hetilapot. Sokoldalúság és sokrétűség a témában, elvi szilárdság és új szín a megírásban. Ha ez a lap egyedül maradt volna meg 1919-ből, akkor is halomra döntené az ellenforradalmi rendszernek a Tanácsköztársaságra és kultúrpolitikájára szórt hamis vádjait. Ez a lap terméke annak a kulturális tervnek, amelyről Dienes László így írt a *Vörös Újság* 1919. május 4-i számában: „A kommunista kultúrpolitika célja elsősorban önállóságra nevelni az embereket, ezért nevelési eszközei között az eddiginél sokkal nagyobb szerepet fog játszani az önálló művelődés eszköze: a könyv.”

KOSJÁR MÁRTON

KAZINCZY ELFELEJTETT ZRÍNYI-ÉRTÉKELÉSE

A szegedi Somogyi Könyvtár 172. jelzésű kötete három nyomtatványt tartalmaz:

1. Zrínyi költői műveinek első kiadását: *Adriai Tengernek Syrenaiá, Groff Zrini Miklos*. Bécs 1651.¹

2. A *Török Áfiumot* Zrínyi összes műveinek Kazinczy-féle kiadásából: *Zrínyinek minden munkái. Kiadta Kazinczy Ferencz. Pesten, Trattner János Tamás betűivel s költségeivel*, 1817. II. 154—205.

3. Egy *Groff Zrínyi Miklós* c. kétfelvel ismeretlen nyomtatványt. A könyvet — mely eredetileg csak az Adriai Tengernek Syrenaiát tartalmazta — valószínűleg a XVIII. század folyamán kötötték (egészbőr, 19×14 cm), a *Török Áfiumot* utólag fűzték, a 2 18,5×13 cm nagyságú, 1—4 lapszámozású levelet utólag ragasztották bele. Mérete valószínűleg más volt, de beragasztáskor a könyv méreteihez vágták, kissé pontatlanul. A rajta olvasható dátum szerint 1819-ben jelent meg, *külön nyomtatványként*, mert semmi sem utal arra, hogy valamelyik korabeli folyóiratból vagy Zrínyi-kiadásból (mint ott szereplő előszót) emelték ki: fűzés nyoma nem látható rajta. Kazinczynak egy Zrínyiről írt kis dolgozatát tartalmazza:²

[1. 1.]

GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS.

Györgynek fija, 's egy másik Györgynek, a' Szigeten elesett halhatatlan Miklós' fijának, unokája, 's a' szerencsétlen végű Péternek, az Ilona' atyjának, testvér bátyja, nagy volt közöttünk mint Polgár, nagy mint Katona, nagy mint Poeta és mint Prosaista. Pázmánnyal és Káldival együtt minden régibb Íróink között ő volt a' leglelkesebb; nem olly könnyű és sima mint a' később élt Gyöngyösi: de ennél sokkal tanultabb 's poetai teremtő erőben sokkal gazdagabb, 's nyelvére nézve is sokkal tiszteletesebb. A' Bucolicumokban is ő volt, és az ötet követő Faludi, közöttünk legnagyobb, 's a' Mezei Muza épen úgy lelkesítette, mint a' Hadi. — Azt a' szerencsét, hogy Verseit és Ne bánts d című könyvét ismét bírjuk, a' Haza Trattner Nyomatónk' hűségének köszönheti, mert az 1651 esztendei kiadásnak minden nyomtatványai régen elfogytak, 's kótyavetyéinken egy exemplár, már 1790 előtt, tizen egy pengő forintot költ-el. Minthogy az újabb nyomtatás mellől, a' Kiadónak Erdélyi útja miatt, elmaradt a' Zrínyi' Élete, és az a' Parallela, a' mellyben ez Zrínyit, a' Virgil' és az Olasz Epicus Tasso' tanítványát, és Gyöngyösit, és Ovidét, öszve hasonlítja: közöljük itt poetai képét, mellyet Zrínyinek tulajdon festékivel festettük.

¹ Pontos könyvészeti leírását lásd: SZABÓ KÁROLY: RMK. I. 842.

² Szövegét az eredeti helyesírás szerint közöljük.

[2. 1.]

Mársnak sisakjában giliczék koeltenek,
'S ez jele, hogy ő 's Vénus nem ellenkezik.
Életemet én is Mársnak dedicáltam,
De, nem tagadhatom, Vénust is szolgáltam ;

A' hazámért,
'S Júliámért,
Sok nagy bajt próbáltam,
Vitézül kiálltam.

Heában! kiálték, úgy akarta Isten!
Ne fuss, én Violám! juttassad eszedben :
Péneus' leánya eoltözött tőrökben ;
Mert kegyetlenségért Isten is kegyetlen.

Jaj, szerelmes Violám, ójad magadat!
Hangya meg ne chipje szép fejér lábadat,
Ne szakasza szeđerj in arany hajadat ;
Álichd-meg, álich-meg, kérlek, futásodat.

A' Dráva partyai meg hallák keservem',
'S együtt siránkoztak kinyaimon velem.
Meddig futz, kiáltám, te én Szerelmesem!
Meg álsz e, térded hogy eolelhessem? (ECHO.) Nem.

Mint ama' könnyü köd a' forgó szél előtt,
Violám úgy futott én szemeim előtt ;
Mint hideg hó-harmat nap' melege előtt,
Mint fűr (fűrj) karvaly előtt, mint árniék nap előtt :

Szerelmem eránt így súlyedvén kétségben,
Mit ér rugódozni, mondám, öztön elen?
Röttenetes szablyámat vövém kezemben,
'S fölléptem vitéz Mársnak hős seregében.

Igazabb Isten ez, meg atta a' szép bért,
Mivel nem kéméltem a' mit tőlem ő kért,
'S csatában magamat kitettem ötvenért ;
Ez szörze nekem fényt, 's el nem halható hírt.

[3. 1.]

Péch 's az Eszéki híd, ha szólhatna, szolna,
'S ha idegen társam* meg nem gátolt volna,
Roszabbúl lett volna a' pogány eb' dolga,
'S mondaná irigység : Ez nem volt rosz szolgál.

A' Lengyel koronát ámbár felvőhettem,
Mivel hazámat 's nemzetemet szerettem,
Félelem 's kevélység nélkül megh vetettem.
Elég vala nekem hogy meg érdemeltem.

Még egy Isten nyujtá nekem adomániát,
Ki mint Király bírja Helicon' országát.
Föllebb böchülöm én az ő szép charnokját,
Mint, mellyet hord nyakam, Spanyol' arany gypját.

Aeneidost Máró írta tiz tél alatt,
Szép-atyám' nagy tettét én csak egy tél alatt.

* Montecuculi

Nem hasomlítom én Máróhoz magamat,
De én professióm versnél vár nagyobbát.

Az kit irtam, irtam czupa mulatságért ;
Jutalmat nem vártam, nem is várok azért.
Irtam a' mint tulttam. Ha gúnyolsz munkámért,
Tökéletességre, gondold, hány dolog ért?

Én soha munkámat meg nem corrigáltam,
Hattam, a' mint elsőben írni találtam.
Néhol fabulákkal azt fel is czifráltam ;
Követni Homérust ebben is próbáltam.

Idegen szók vannak keverve versemben,
Mert tenni nekem vagyon azt jó kedvemben ;
Szegéni a' magyar nielv, ezt vettem eszemben ;**
Írj, és velem lészesz egyes értelemben.

[4. l.]

Magyar, még egy munka marad reád tőlünk;
Ezt tanítja neked : Van erőnk, nincz lölkünk,
Ki holt a' iámborságh és az hűség hennünk.
Szeresd hazád, 's föl kél is mégh. Isten velünk.

Bár a' mi Trattnerünk, kit a' Zrínyi Verseinek kiadására nem a' nyereség' reménylése indított, (mert előre lehetett látni hogy Zrínyit sok Olvasó még rosZ Verselőnek is fogja tekinteni a' nem tiszta rímek és a' nem mindenütt követett vágvány miatt) úgy segéltetett volna, hogy a' két Kötetnek mellé adhatta volna Zrínyinek gyönyörű magyarsággal írt Chroniconját is. (azt Zrínyi Pethő Gergely neve alatt adta-ki) — Horvát-országi Bán volt, Magyar-országi Fő-Lovászmester, Szala és Somogy Várm. Fő-Ispán, Legrádi és Muraköz-Szigeti Kapitány, Slavoniai Generális ; III. Ferdinándot a' Svédektől, Egernél Csehországban, ő szabadította-meg ; V. Filep Spanyol Király az Arany-Gyapj Rendével, a' Franciaia Király Franciaia Pairs méltósággal tisztelte-meg, 's halálát pompás halotti-innepléssel ; a' Pápa és Barberini Cardinális esztendőnként fizetett zsolddal. Megholt vadászatajában, a' mint mondják, egy vad kan által 1664. Nov. 18-dikán Krusanecz falu mellett Csáktornyai birtokának Otok nevű erdejében, hol a' gyászos helyet egy kő emlék ékesíti.

Sz. Mártz. 11-dikén 1819.

— G.H.I. —

*

A szövegből kiderül, hogy a cikk az 1817. évi Kazinczy-féle Zrínyi-kiadás pótlásaként, az onnan elmaradt előszó helyett készült, és külön nyomtatványként terjeszthették. Valószínű, hogy a dátum nemcsak a megírás, hanem a kiadás évét is jelenti, hiszen a még későbbi kibocsátás egyáltalán nem lett volna aktuális.

A cikk jellegéből és megjelenési körülményeiből világosan látható, hogy megírására Kazinczy volt a legilletékesebb. A dolgozat stílusa és felfogása is órá vall. Ő írt G.H.I. betűk alatt más alkalommal is³, és övé a szövegbe foglalt vers, még 1811-ben írta.⁴

Maga a tanulmány — leszámítva a korabeli Zrínyi-kutatás fejletlenségét (pl. Pethő Gergely „Chroniconját” is neki tulajdonítja) — nem jelentéktelen Zrínyi utóélete és értékelése szempontjából. Az új kiadás szükségességéről szólva népszerűségére tesz fontos utalást ; Pázmányhoz, Káldihoz, Gyöngyösihez és Faludihoz mérve irodalmunk fejlődésvonalának megfelelő helyére állítja ; utal írói munkásságának széles skálájára és jól látja verselésének fő problémáját. Ha néhány mondatban is, de lényegében helyesen vázolja a költő, politikus és hadvezér Zrínyi arcképét.

Igaz, hogy Kazinczynak ez a nyomtatásban ugyan megjelent, de lappangó és ezért szinte ismeretlen munkája nem mond újat a mai Zrínyi-kutató számára, de adalék a Zrínyi-kép kialakulásának történetéhez és újabb oldaláról mutatja be a literátor Kazinczyt.

** Zrínyi' szavai az előbeszédben.

³ Kazinczy Levelezése. XV. 494, 649 ; XVI. 37, 217, 558, 584. (Utal rá GULYÁS PÁL : Magyar Írói Álnév Lexikon. Bp. 1956. 180.)

⁴ Kazinczy Ferencz levelezése Berzsényi Déniellel. Kiadta KAZINCZY GÁBOR. Pest 1860. 122.

KISFALUDY SÁNDOR KÉT ISMERETLEN VERSE

Egy dunántúli község lakosa *Kisfaludy-verskéziratokat* juttatott kezeimhez, melyeket eddig becses relikviaként őrzött. A kézirat két, felébe hajtott 24×38 cm nagyságú, kékes színű, merített gyártású, „MOHELNA” feliratú, illetve a régi koronás magyar címert ábrázoló vízjeggyel ellátott ivlapból áll; az összehajtás következtében tehát négy 24×19 cm nagyságú levelet tartalmaz, a behajtsátnál az egykori összefűzés nyomaival. A levelek alsó széle kissé szakadozott, de ez nem érinti a szöveg épségét.

A könnyen, tisztán olvasható szöveg tintája a régebbi írásokra jellemző barna csersavtinta. Az első levélen két vers van: *A' Sas és a' Varjú* és a *Leforrázott Szerelem*. Ezután következik *A' Tyránn Poéta* című hosszabb verszet, mely teljes öt lapot tölt be. Végül az utolsó lapon van a *Férjválasztás* c. vers. Ez alatt pedig a következő — más kéztől és észrevehetően későbbi időből származó — pár sor: *Kisfaludy Sándornak „Elegyes Költemények” cím alatt önkezüleg összeírt gyűjteményéből — emlékül. Tata, szeptbr 24. 869 Kisfaludy Árpád növ. pap.*

A kézirat hitelességéhez nem fér kétség. 1. A hitelesnek elismert Kisfaludy-kéziratokkal való egybevetés alapján különösebb hozzáértés nélkül is megállapítható az írás egyezése.¹ — 2. A kézirat jelenlegi tulajdonosa és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára között 1956 augusztus és szeptember hónapban lefolyt levélváltásokból kitűnik, hogy a kéziratok hitelességét az Akadémia illetékes szervei is elismerték.² — 3. A kéziratok fentebb idézett zárószorai ugyancsak alátámasztják a hitelességet. Az ajándékozó Kisfaludy Árpád ugyanis egyáltalán nem ismeretlen személyiség. Másodunokaöccse Kisfaludy Sándornak (nagyapja és a költő-Kisfaludyak testvérek voltak). 1847-ben született a dunántúli Gyömörén, a papi pályára lépett, 1873-ban szentelték pappá, s így a kézirat elajándékozása idején valóban növendék-pap volt.³

Kisfaludy Árpád később magas ívelésű egyházi pályát futott meg: győri teológiai majd pesti egyetemi tanár lett, a Szent István Társulat elnöke, egy ideig a *Katolikus Szemle* szerkesztője. Kisfaludy Sándor több kézírata az ő hagyatékaként került a Széchényi Könyvtár kézírattárába⁴ — és az Akadémia kézírattárába is.

Az ismertetett kézirat versei közül a két első eddig ismeretlen, nyomtatásban nem jelent meg sem a Toldy-, sem az Angyal Dávid-féle kiadásban, és tudomásunk szerint máshol sem. A másik kettő, *A Tyránn Poéta* és a *Férjválasztás*, megtalálható mind Toldynál, mind Angyalnál, de némi szövegeltéréssel. S jelen alkalmat hadd használjuk fel arra is, hogy (nem tekintve a jelentéktelenebb helyesírási különbségeket) a szövegeltérésekre is rámutassunk:

*A' Tyránn Poéta*Angyal-kiadás szövege:⁵

cím alatt évszám: 1823.

24. sor: Őt nem tudák, hogy a' Valót

77. sor: önhiptséggel

107. sor: fogadgy el engemet!

Kéziratunk:

évszámot nem jelez

Őt nem tudák, hogy a' Valót, Igazt

meghiptséggel

fogadgy el annak engemet.

Ezen kívül 25 kisebb helyesírási eltérés van, s ez egy 107 soros költeménynél a még kialakulatlan helyesírás korában olyan csekély számnak tekinthető, hogy éppen a helyesírás feltűnő egyezéséről beszélhetünk, s ez önmagában véve is a kézirat hitelessége mellett szól.

A másik ismert versben, a mindössze 10 soros *Férjválasztás*ban az Angyal-szövegtől csak két jelentéktelen helyesírási eltérés van (Nagy Birtokos — Nagy birtokos; becűletes — becűletes), azonkívül kéziratunkban itt is hiányzik az Angyal-féle (ezúttal: 1822-es) évszám.⁶

¹ A Széchényi Könyvtár kézírattárában Quart. Hung. 1613. számú „Kisfaludy Sándor: Vegyes iratok” c. kézirat-kötet 24–25. lapján olvasható „Tzafoló Versek” c. töredékes vers ugyanolyan papírlapra van írva, hasonló írással.

² Az Akadémia leveleinek iktatószáma: 4116/956., 4129/956., 4143/956.

³ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. VI. k. 398.

⁴ Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái. Kiadta GALOS REZSŐ, Győr 1931. — Bevezetés, VII.

⁵ Kisfaludy Sándor minden munkái. (IV. kiadás). Kiadja: ANGAL DÁVID, Bpest, Franklin 1892. — II. k. 21–24.

⁶ Fentebb idézett mű, II. k. 18–19. — TOLDY FERENC változtatott, javított helyesírással közli a két verset (Kisfaludy Sándor Hátrahagyott Munkái. Pest, Heckenast 1870. II. k. 209., 210–13.)

A' Sas és a' Varjú.

A' Madarokat erős, remes, és nagy butaké Királya,
A' Sas; kitetve a' neki tulajdon erőtől,
Bitor kényekkel felmalkodik a' magas Égbe,
Y nagy kényekbe kényekre lebeg fény a' levegőben;
A' Föld: éterado, avuló' ture, i' nagyozó Nap,
Y annak megpróbata' a' véte' reptének ériánya.
Nagy a' felsőzet, kit más nem képes elérni,
Ninc' csak az őtöré' hatalomra Y öröme hataló
Tasfaj, pályájait, inkább rokon a' magas Égnek
Cillagisul, mint a' nyomorult Föld' rinda' porával,
Fenn, nem övön nélkül ugyan, ám de gyakorra nem isby
Nélkül járja, — eladój' elitt a' azaxelen, és csak
Dőgye' sora', dőgyel' teli belü', i' jobb elerete' nem
Ervő', i' eren' okból a' dőgybű' levegőtől
Oak seheren való' Varjú' sereg a' dőgy' utána' jár.
Létvén a' dőgyerő' a' cillagokat kőrelitő',
Károq, mint ez irigy' torlított' csak kikénülhet;
Károq, irigysávan' Sasléret a' teherő' csak
Károq' azert, mert a' dőgyt a' teherő' erjéit

Felér, holon inkább örömeire lehatna, madártól
Mire maga, bár nem varjútól is mire maga, olyant
Látai csokkva díszösszefere becsere nemének. —

És leskene felleng a Terméket magasabb, rébb,
És inkább könnyűben, légyseányain a tünés Éknek
A nemesebb jobb, rébb é tehetséssé emberi Lélek. —
A dögevi varjúkint — kirozj csak te Recensent!

Lejorrazott Szerelem.

Egy szép é nagy, és mellette gardag Ur
Beli Szerelem egy kezény, de szép
Leányke, és minden kiválható
Szerekekkel ostromolta úntalan.

Lángolt, könnyörzött és igért, — házoncalan:
A ház kéreg, esedek, nyugodt maradt.

„Mondom, mi által juthatok tehát
Már birtokodba, Kezényed? (Kérde az Ur)
És Széll, é ne hássz vonny ily sokáig engemet.”

„Horra! az út (imígy felelt meg a Leány)
A templom megy csak keresztül, jó Uram.”

S most lássuk szöveghű közlésben a kéziratunk másik két versét, amelyek eddig még nem jelentek meg gyűjteményes kiadásokban, sem Toldynál, sem Angyal Dávidnál, sem Gálos Rezsőnek a 4. sz. jegyzetben jelzett Kisfaludy-kiadásában, s tudomásunk szerint egybeült sem:

A' Sas és a' Varjú

A' Madaraknak erős, nemes, és nagy büszke Királya,
A' Sas, kiszertvén a' néki tulajdon erőtlől,
Bátor Szárnyakkal felemelkedik a' magas Égbe,
'S nagy karimákba, kerengve lebeg fenn a' levegőben ;
A' Föld' életadó, nevelő tüze, a' ragyogó Nap,
'S Szemmel meszszehatás mérész reptének iránnya.
Míg ?' felséges, kit más nem képes elérni,
Mint csak az őhozzá hatalomra 's erőre hasonló
Sasfaj, pályáját, inkább rokon a' magas Égnek
Csillagival, mint a' nyomorútt 'Föld' ronda porával,
Fenn, nem öröm nélkül ugyan, ám de gyakorta nem is baj
Nélkül, járja, — eladdig alatt a' nemtelen, és csak
Dögre sovár, döggel teli bélű, 's jobb eledelt nem
Esmérő, 's ezen okból a' dögbűz levegőtől
Csak nehezen való Varjú Sereg a' dög után jár.
Látván a' dögevő a' csillagokat közelített,
Károg, mint ez irigy torkától csak kikerülhet ;
Károg, irigyelvén Saslétét a' tehetősnek ;
Károg azért, mert a' dögöt a' tehetős erejétől
Félti : holott inkább örömeire lehetne, madártól
Mint maga, bár nem varjútól is mint maga, olytan
Látni cselelve dicsősségére becsére nemének. —
A' Sasként felleng a' Természet' magasabb, szebb,
'S tisztább környeiben, lángszárnyain a' tüzes Észnek
A' nemesebb, jobb, szebb, 's tehetősebb emberi Lélek. —
A' dögevő Varjúként — károgj csak te Recensens!

Lejorrazott Szerelem

Egy szép s' nagy, és mellette gazdag Úr
Belészeretvén egy szegény, de szép
Leányba, Őt minden kitelhető
Szerekekkel ostromolta úntalan.
Lángolt, könyörgött, és ígért ; — Haszontalan :
A' Szűz hideg, csendes, nyugodtt maradt.
„Mond meg, mi által juthatok tehát
Már birtokodba, kegytelen? (kérdé az Úr)
Óh Szólyl!'s ne húzz vonny illy sokág engemet!”
„Hozzám az út (imígy felelt meg a' Leány)
A' templomon megy csak keresztül, jó Uram.”

A versekről — kézirat anyagunk szüksézsavúsága miatt — semmi közelebbit nem tudunk mondani. Keletkezésük időpontját illetően semmi megbízható támaszpontunk nincs. A velük egy füzetben szereplő másik két költeménnyel kapcsolatosan Angyal Dávid által jelzett évszámok (1822., 1823.) nem keletkezésük, hanem az *Auróra* évkönyvben nyomtatásban való megjelenésüknek az időpontjai.⁷ — Ezek tehát ennél későbbben nem íródhattak. De az általunk közölt két ismeretlen versre ez nem lehet irányadó, mert a kéziratunk jellege határozottan nagyobb egybegyűjtött anyag utólagos letisztázására vall.

Igy inkább csak belső érvekre vagyunk utalva. A négy vers stílusban, műfajban, gondolatkörben meglehetősen egyezést mutat, s így a mi két versünk keletkezésének határ-idejéül is elfogadhatjuk az 1822/23-as évszámot. Bölcsekedő tartalmuk érettebb korra utal, s így bizonyára a *Himj szerelmei* és a *Regék* után írta őket a költő, valószínűleg abban a korban, amikor ismerkedőben volt a drámai jambussal, mert a négy közül három vers (a

⁷ Férjválasztás : *Auróra* 1822. 305. 1. — A Tyrann Poeta : *Auróra* 1823. 299.

Lejorrázott Szeretem, s a már ismert másik kettő) ezt a formát tünteti fel. Márpedig Kisfaludy Sándor *Hunyadi Jánosa*, az első jambusos magyar dráma, 1816-ban jelent meg.

A *Sas és a Varjú* ugyan hexameteres — s mint ilyen, külön figyelmet érdemlő unikum Kisfaludy Sándor költészetében,⁸ — ám tartalmából következtetve csak olyan későbbi korban keletkezhetett, amikor már a komolyabb magyar kritikai irodalom bontogatni kezdte szárnyait (a költő szerint: varjú-szárnyait). Tehát semmi esetre sem 1810 előtt. S irodalomtörténeti adatokkal szinte dátumszerűen nyomon tudjuk követni a költő kritikaellenes hangulatának, érzületének kialakulását és elmélyülését, amely levelezéséből is visszatükrözik. 1809-ben jelenik meg német nyelven Kazinczy Himfy-bíráta a bécsi *Annalen*ben, ugyanitt 1810-ben a *Regék* recenziója, 1811-ben a *Tövisék és virágokban* az ismeretes Himfy-epigramma, a Himfy-bírálat 1814-ben az *Erdélyi Múzeum* első füzetében is napvilágot lát. Az akkori fejletlen irodalmi viszonyok mellett Kisfaludy minderről természetesen késve értesül, de a Ruszek József keszthelyi apáttal és Dessewffy József gróffal az 1816—17. években folytatott levelezése⁹ már teljes elhidegülést, sőt ellenszenvet mutat a kritikusk Kazinczy, s általában a ledorongoló kritikai szellem iránt. Mindezt betetőzi Buczi Emilnek az 1817-es *Erdélyi Múzeum* 7. füzetében megjelent, a Hunyadi-dramáról szóló elmarasztaló kritikája, melyben a dráma teóriájában való járatlanságot veti a szerző szemére. Targyunk szempontjából érdemes megemlítenünk, miként reflektált erre Kisfaludy Sándor Dessewffy József gróffhoz 1817-ben írt levelében: „a Dráma theoriájának nem tudásából azt következtetni, hogy jól nem is lehet írni, vagy azt következtetni, hogy a ki a theoriát tudgya, mingyárt jól is ír, nem egyéb, mint azt vitatni, hogy a potrohos Dégen jobban értette a repülés mesterségét, mint a sas, mert a sasnak az csak természete, Dégennek pedig sokáig nyomorgatott theoriája volt”.¹⁰ (Ez a „potrohos Dégen” azonos Jakob Degen bécsi mechanikussal (1756—1848), aki a XIX. század elején repülési kísérletekkel foglalkozott. — Wurzbach: *Biographisches Lexikon* III. 191.) — Ime, itt már felbukkan a tárgyalt költemény költői képe: a sasként magasban keringő lángész, szembeállítva a földön csúszó teoretikussal!

Így tehát az egyik versnél formai, a másik versnél tartalmi szempontú vizsgálatból levont következtetés — egybevetve a másik két ismert vers megjelenési dátumával — oda utal, hogy a most felfedezett és fentiekben ismertetett két Kisfaludy-vers gyaníthatóan a XIX. század tizes éveinek második felében, vagy a huszas évek legelején íródott, és — szerencsés véletlen folytán — egy későbbi időből származó eredeti tisztázati kézírásban maradt korunkra.

Esztétikai értékük nem különösebb. Az egyik, a *Lejorrázott szeretem*, inkább csak versbeszedett anekdotának tekinthető, a másik ügyes, fordulatos allegórikus állatmese, de verselésé és nyelvbeli előadása kissé nehézkes. Ám mindenesetre hozzájárulnak egy-egy újabb vonással Kisfaludy Sándor költői portréjának teljesebbé tételéhez, s így köszönet és elismerés illeti a kéziratoknak az ismeretlenség homályában szerényen meghúzódó jelenlegi tulajdonosát, hogy lehetővé tette a versek publikálását.

STOLL BÉLA

SZTÁRAI MIHÁLY ISMERETLEN BIBLIAI HISTÓRIÁJA

A szöveget megőrző énekeskönyv eddig sajátos módon elkerülte a figyelmet, pedig 1908 óta az Orsz. Széchényi Könyvtárban van. (Oct. Hung. 642.) Létrejöttében négy személynek volt szerepe. Az I., legkorábbi kéz az 5a—23b, 41a—53a, 57a—72b, 77a—106b és 110a—180b lapokat írta tele 1615. dec. 22. — 1616. febr. 23. között, Bölönben (Háromszék vm.). Csak nevének kezdőbetűit: „GK.” írta le többször is a másolás különböző dátumai mellé. A kötet tokján tévesen szerepel a „Bölönyi János Zsigmond-kodex” elnevezés. A 112b. lapon ugyan ez olvasható: „finis 25 die Januarii 1616. GK. In Beoleon R. Joanni Sigmond. Bölönien.”, de ez azt jelenti, hogy a leíró, GK, ezt az éneket Bölöni János Zsigmondnak írta le, vagy ajánlotta. A kötetet az énekek többségének összeírás helyéről *Bölöni-énekeskönyvnek* nevezzük el. A 32a—b és 53a—b lapokat a II. kéz írta tele 1617-ben. A III. kéz 1618—9-ben dolgozott az 1a—4b, 31a—34b, 73a—76b és 107a—109b lapokon. Végül a IV. kéz munkája a 24a—31b, 35a—40b és 54a—56b lapokon látható. A 40b. lapon elárulja nevének kezdőbetűit és a leírás helyét: „Finis in Kereztur Siculorum Anno Domini Milesimo Sexcentesimo Vigesimo. J. B. Z.”

⁸ E versnemből csak két kisebb distichonban írt epigrammatikus versét ismerjük: „Midőn Gr. Reviczky Ádám cancellár lett” és „I. Ferencz, Magyar Királynak.”

⁹ ANGYAL-féle Kisfaludy-kiadás VIII. k. 280—355.

¹⁰ Uo. 331.